

George B. N. Ayittey: *Africa Unchained – The Blueprint for Africa's Future.*

1st ed. New York: Palgrave Macmillan, 2005, 483 stran, ISBN 1-4039-6359-2.

Zatím poslední kniha ghanského ekonoma, žijícího ve Spojených státech, navazuje na předchozí úspěšná díla *Africa Betrayed* (Ayittey, 1992) a *Africa in Chaos* (Ayittey, 1999). Sdílí s nimi společný leitmotiv – hluboké přesvědčení, že hlavními viníky katastrofické situace, v níž se současná subsaharská Afrika nalézá, jsou postkoloniální africké politické elity, které selhaly a zradily své země (odtud název prvního zmíněného Ayitteyho díla). V mnoha ohledech může být kniha považována za provokativní, neboť její autor se ve snaze o co největší otevřenost rozhodně neohlíží po politické korektnosti svých tvrzení. Právě proto však kniha poskytuje cenný vhled nutný pro pochopení situace současné Afriky. Sám autor shrnuje hlavní poselství své knihy do dvou bodů. Za prvé, „*africké problémy musejí být řešeny Afričany*“ a za druhé, „*Afrika se musí rozvíjet za pomoci vlastního »afrického modelu«, nikoli pomocí modelu kopírovaného od Spojených států, Ruska, Asie...*“ (Ayittey, 2005, s. 26–27.) Těmito tezemi kniha zřetelně odmítá *globalizovaný univerzalizmus* a požaduje respektování specifík africké kulturní oblasti.

Kniha je členěna do jedenácti kapitol, které lze vedle úvodu a závěru rozdělit do dvou jasných celků. První z nich (kapitoly 3–7) se zabývá minulostí, historií nepříliš úspěšných snah rozvíjet Afriku, a druhý (kapitoly 8–10) budoucností, v jakési inventuře možných přístupů k budoucímu rozvoji Afriky.

Úvodní kapitola pokládá základní otázku: *Proč je Afrika chudá?*¹ Zároveň představuje obžalobu dosavadních přístupů k problému rozvoje Afriky, které podle autorova názoru mají jeden společný základní nedostatek, a sice ignorování zájmů a současně potenciálu afrických zemědělců, „*Atingù*“, jak jsou zde personifikováni do příběhu jednoho nigerijského drobného rolníka. Právě do nejšířších lidových vrstev vkládá Ayittey naději pro rozvoj Afriky, naději na rozvoj zdola, nikoli stávající věčně deformované a neúspěšné rozvojové snažení shora. Ve druhé kapitole s názvem *Zloba lidu* si autor všimá určitých známek radikalizace těchto skupin obyvatelstva.

Největší část knihy má historizující charakter. Třetí kapitola shrnuje *Rozvojový model postkoloniální elity*. Na několika příkladech nalézá společné jmenovatele prvních rozvojových strategií nových nezávislých států. Hlavním rysem zde byl státní dirigismus, který byl uplatňován v podstatě ve všech afrických státech a který byl podporován i ze strany mezinárodního společenství. Státní kontrola byla převzata od koloniální praxe a ještě více rozšířena. Výsledkem bylo ekonomicky velmi nesvobodné prostředí, nedůvěra v soukromý sektor a časté uvažování o dominujícím zemědělském sektoru jako o jasně známce africké zaostalosti. Paradoxně to tak byly africké elity, které do Afriky přinesly rozhodující měrou neafrické instituce.

„*Většina afrických nacionalistických lídrů strádala komplexem méněcennosti, který jim přikazoval »něco dokázat« – ... [dokázat – poznámka autora], že Afrika je právě tak schopná jako Západ. Toto předurčení ovlivňovalo jejich rozvojové politiky a vedlo k podnikání grandiózních rozvojových projektů, nikoli po uvážení jejich ekonomičnosti a efektivnosti, ale aby ukázali, že »něco dokáží«... Vše zahrnující přesvědčení bylo: Pokud američtí farmáři používají traktory, stejně tak musejí afričtí farmáři. Pokud má New York mrakodrapy, stejně tak musí Afrika. Pokud v Londýně jezdí dvoupatrové autobusy, stejně tak musí v Lagosu... Neměli žádnou snahu pochopit, proč má Londýn double-deckery nebo proč američtí farmáři používají traktory.*“ (Ayittey, 2005, s. 84–85.)

Došlo k velké koncentraci moci do rukou často jediné osoby, k monopolizaci politického života, k rozbuzení státního aparátu a k rozšíření korupce. Státní dirigismus přitom nebyl zdaleka omezen na země, které si vybraly socialistickou ideologii.

Z hlediska prosazované politiky došlo ke *Kulturní zradě*, jak autor vysvětluje v následující kapitole. Afričtí politici odhodili africké tradice, které považovali za zaostalé, a snažili se slepě imitovat rozvinuté země, často bez hlubší znalosti věcí. Ayittey zde ukazuje, v čem jsou instituce jako systém jedné strany nebo státem řízená ekonomika v rozporu s africkou tradicí. Další kapitola se věnuje *Rozvojovým financím*, tedy tomu, jakým způsobem se dařilo africkým vládám získávat finance pro své mnohdy velkolepé rozvojové projekty. Šestá kapitola ukazuje *Problémy první generace* afrických vůdců a sleduje hořké vystřízlivění brzy po získání nezávislosti. Industrializační, modernizační a rozvojové cíle nebyly naplněny. Afrika nenašla Nkrumahovy „*skutečné ráje*“, nýbrž nedostupnost zboží, černý trh, pašování, úplatky, neefektivní státní podniky, rozpočtové deficity a narůstající zahraniční dluh (Ayittey, 2005, s. 236). První generace afrických vůdců byla zpravidla dříve či později smetena státními převraty, které však do Afriky nepřinesly zlepšení. Noví vůdci se rovněž nedokázali vypořádat s problémy svých zemí ani s chybami svých předchůdců. Jak ukazuje kapitola *Problémy druhé generace*, mnohé africké země zažily katastrofální propad zemědělské produkce a následné hladomory, měnové krize i krizi zahraničního zadlužení. Touto kapitolou končí první výrazná část knihy, která ukazuje chyby minulosti. Dále se již autor zaměřuje na řešení situace, tedy na otázku, kterou si klade v následující kapitole a vlastně i v celém zbytku knihy.

Jak rozvíjet Afriku, to je nejdůležitější otázka, jejíž odpovědi se Ayittey snaží dobrat. V osmé kapitole se vyjadřuje k aktuálnímu rozvojovému paradigmatu. Především se zde kriticky zaměřuje na Nové partnerství pro africký rozvoj (NEPAD). Tato iniciativa, za jejíž otce bývají považováni prezident Mbeki (Jihoafrická republika), Obasanjo (Nigérie) a Wade (Senegal), (Ayittey, 2005, s. 317), bývá často považována za přerod v rozvojovém smýšlení, především pro svůj africký původ. Avšak Ayittey zde přináší značně ostrou kritiku NEPAD, ukazuje jeho neafrickost a odsuzuje ho ke stejnému neúspěchu jako mnohé minulé rozvojové plány.

Aby mohl autor přinést vlastní model rozvoje pro Afriku, potřebuje se nejprve v deváté kapitole krátce zastavit u popisu tradiční Afriky, především *Domorodého ekonomického systému*, neboť právě na něj by měla navazovat hospodářská politika afrických států. Ayittey zdůrazňuje, že tradiční africký ekonomický systém v žádném případě nebyl socialistický ve smyslu řízeného hospodářství, naopak byl založen na principech, které můžeme označit za tržní. Základní ekonomickou jednotkou byla široká rodina. Rozhodnutí o druhu ekonomické aktivity (například o pěstované plodině) bylo svobodné, byť možný výběr byl relativně omezen přírodními podmínkami a produkce byla soukromým majetkem. Právo na užívání půdy příslušelo ve většině Afriky rodině nebo rodu. Rodovou kontrolu nad půdou vykonávali stařešinové, u malých etnik také náčelníci. Členům rodiny či rodu příslušelo pouze užívací právo. Pokud rodina vyprodukovala více, než potřebovala pro svou vlastní spotřebu, přebytky se směňovaly na trhu. Ceny se určovaly volným smlouváním mezi prodávajícím a kupujícím a cílem byl vždy zisk a bohatství, neexistovaly žádné cenové regulace. Trh byl v Africe tradičně velmi důležitý, ať v podobě malého vesnického trhu, nebo v podobě velkého trhu na křižovatkách dálkových obchodních cest. Obchodníci se stejnou komoditou se na trhu tradičně nalézali na jednom místě vedle sebe, což významně posilovalo konkurenci. Mimo ekonomických funkcí zastával trh velmi významné funkce sociální i politické.

Obecně lze shrnout, že se tradiční africký ekonomický systém opíral o soukromé vlastnictví, o volnou tvorbu cen a o minimální či nulovou regulaci ze strany autorit. Za jedinou zemi v Africe, která úspěšně navázala ve své (nejen hospodářské) politice na tradiční kořeny, považuje autor Botswanu. George Ayittey vidí příčiny jejího úspěchu v absenci občanských a politických nepokojů, vyplývající z mírového soužití všech skupin společnosti, v politické stabilitě, v promyšlené hospodářské politice, opírající se o smíšenou ekonomiku, kde role státu je především v tvorbě infrastruktury, ve svobodě tisku a vyjadřování a s nimi spojené tradici svobodné politické diskuze a v neodsuzování tradičních afrických

kořenů (velký význam v Botswaně má předkoloniální tradice *kgotla*² – setkání členů rady za účelem dosažení konsenzu, a významná je i role tradičních náčelníků), (Ayittey, 2005, s. 357–360).

Vrcholem knihy je zjevně desátá kapitola – *Rozvojový model pro Atingu*. Autor zde zdůrazňuje potřebu rozvoje zdoła. Příslušné politiky musejí vylepšovat především situaci širokých skupin zemědělců, neboť ti stále představují nejpočetnější skupinu afrického obyvatelstva a rovněž jsou to oni, kdo stále vyrábějí největší díl hospodářského produktu černého kontinentu. Zemědělství nesmí být do budoucna chápáno jako zpátečnické a nehodící se do moderního světa. Role státu přitom nesmí spočívat v masivních státních intervencích ani v politice *laissez-faire*, nýbrž v proaktivních opatřeních, v podpoře soukromého sektoru, v zajištění nutné infrastruktury. Africké zemědělství potřebuje technologická vylepšení, avšak inovace musejí být levné, jednoduché a účelné. Sofistikovaná hypermoderní řešení pro současnou Afriku nejsou vhodná. Stát si přitom musí uvědomovat svá omezení, maximum kompetencí musí být poskytnuto základní africké politické jednotce – vesnici.

Přesto, že kniha vyznívá značně pochmurně, autor není zcela pesimistický, pokud jde o budoucnost Afriky. Naději vidí v generační výměně. Jak v *Prologu*, tak i v závěrečné kapitole (*Epilog a shrnutí*) vkládá naději do „*gepardí generace*“, do mladých a rozhněvaných afrických lidí, kteří mají značný intelektuální rozhled, jsou dynamičtí a pragmatičtí. Ayittey zde ukazuje řadu úspěšných projektů (často malých a neformálních) právě této generace. Zamýšlí se rovněž nad vlivem globalizace na současnou Afriku a vidí v ní jistá nebezpečí, avšak také mnohé příležitosti. Příležitosti, jichž by Afrika měla využít.

Možná kritika Ayitteyho knihy, jejíž titul lze přeložit jako Afrika zbavená okovů, může směřovat do dvou směrů. Prvním je autorova možná až příliš velká důvěra v tradiční africkou společnost, v její normy a instituce. Není to však žádný romantický tradicionalismus či nerealistické volání po retradicionalizaci Afriky. Ayittey tradiční Africe bezesporu velmi dobře rozumí – je autorem uznávané studie *Indigenous African Institutions* (Ayittey, 1991) – a volá především po tom, aby africká modernita navazovala na *africkou* tradici spíše než na západní myšlenkové směry, které přinesly do postkoloniální Afriky řadu nešťastných sociálních experimentů. Africká tradice je bezesporu stále živá, je však otázkou, nakolik byla v minulosti zdeformována.

Druhým směrem možné kritiky je skutečnost, že autor ve svém rozhořčení nad africkými elitami (zpravidla velmi správném) občas přehlíží vzácné světlé výjimky mezi africkými vládci. Asi nejvýrazněji to lze dokumentovat na postavě ghanského prezidenta Jerryho Rawlingse. Ten se především v prvních letech po získání moci státním převratem v roce 1981 zasloužil o odstranění nejhorších neopatrimoniálních praktik sužujících Ghanu a nebyl nepodobný „*gepardí generaci*“, v níž Ayittey vkládá svou naději. Je pravdou, že mnohé nešvary na ghanské politické scéně, které po svém nástupu k moci odstranil, později sám ve snaze udržet si moc i za podmínek postupné demokratizace země opět vytvořil, avšak Ayittey jej hodnotí bez výjimky negativně. Přesto však nelze tvrdit, že by se Ayittey v obecné rovině ve svém hodnocení afrických politických elit mýlil.

Závěrem lze říci, že tato kniha by patrně neměla být jedinou, kterou si člověk na toto téma přečte, na to působí možná příliš jednostranně, avšak rozhodně by měla být jednou z prvních knih, po nichž by měl sáhnout student rozvojových studií nebo jiný zájemce o rozvojovou problematiku. Volba to nebude špatná a čtivé Ayitteyho dílo vyvolá v čtenáři řadu důležitých otázek, na něž by se ve vztahu k rozvojové problematice rozhodně nemělo zapomínat.

Vladimír Kváča

¹ V textu jsou použity názvy kapitol v překladu autora recenze. Originální názvy jsou: Why Africa is Poor, The Wrath of the People, The Postcolonial Elite Development Model, The Cultural Betrayal, Development Finan-

ce, The First-Generation Problems, The Second-Generation Problems, How to Develop Africa, The Indigenous Economic System, The Atinga Development Model, Epilogue and Conclusions.
² Výslovnost [chotla].

Literatura

- Ayittey, George B. N. (1992): *Africa Betrayed*. New York: St. Martin's Press, 1992.
- Ayittey, George B. N. (1999): *Africa In Chaos*. New York: St. Martin's Press, 1999.
- Ayittey, George B. N. (2005): *Africa Unchained – The Blueprint for Africa's Future*. 1st ed. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Ayittey, George B. N. (1991): *Indigenous African Institutions*. New York: Dobbs Ferry, Transnational Publishers, 1991.